

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

36

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2018

Recenzenci zeszytu nr 36 / Reviewers of Volume No. 36

MHK: Wojciech Baliński, Monika Bednarek, Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, dr Piotr Hapanowicz, Klaudia Kaczmarczyk, dr Iwona Kawalla-Lulewicz, Marta Marek, Janusz T. Nowak, Piotr Opaliński, Jacek Salwiński, Magdalena Smaga, Joanna Strzyżewska, dr Andrzej Szoka, Maria Zientara, dr Jacek Zinkiewicz
oraz / and

prof. Michał Baczkowski (UJ), prof. Wojciech Bałus (UJ), prof. Czesław Brzoza (UJ), prof. Jacek Chrobaczyński (UP w Krakowie), dr Janusz Firlet (Zamek Królewski na Wawelu), dr hab. Łukasz Gawęł (UJ), prof. Dariusz Kosiński (UJ), dr Marta Wardas-Lasoń (AGH), dr Konrad Meus (UP w Krakowie), dr hab. Janusz Mierzwa (UJ), prof. Piotr Mikietyński (UJ), dr Michał Pręgoski (Politechnika Warszawska), dr hab. Paweł Rodak (Uniwersytet Paris-Sorbonne), prof. Mariusz Wołos (UP w Krakowie), dr hab. Marek Zgórniak (UJ)

Redaktor / Editor: Anna Biedrzycka

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Michał Szymonik

Ilustracje / Illustrations:

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Archiwum Towarzystwa Sztuk Pięknych w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Narodowa (BN), Biblioteka Naukowa PAN i PAU w Krakowie (BN PAN i PAU), Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (MHK), Muzeum Narodowe w Kielcach, Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Österreichischen Staatsarchiv, oddział Kriegsarchiv; archiwa rodzinne Elżbiety i Krzysztofa Malinowskich, rodziny Wolnych, Wiesława Bielaka, Jacka Golańskiego, Pawła Guzika, Bogusława Micińskiego, Andrzeja Micińskiego, Bożeny Sobuckiej
oraz / and:

Elżbieta Firlet, Janusz Firlet, Jacek Golański, Grzegorz Jezowski, Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Piotr Ligier, Witold Migal, Jakub Michał Niebylski, Mateusz Niemiec, Piotr Opaliński, Paweł Suchanek, Łukasz Szatanek, Kinga Tarasek

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

ISSN 0137-3129

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków, 2018

Wydawca / Publisher:

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków
www.mhk.pl

www.mhk.pl/krzysztofory

Nakład: 500 egz. / An edition of 500 copies

Druk / Print: Drukarnia Legra

Rocznik jest wpisany do wykazu czasopism naukowych prowadzonego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (część B, poz. 835). Pierwotną wersją czasopisma jest wersja drukowana / The annual is listed in the register of research periodicals kept by the Ministry of Science and Higher Education (Part B, item 835). The periodical originally comes out in print

Rada Naukowa czasopisma Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Scientific Council of the *Krzysztofory. Scientific Bulletin of the Historical Museum of the City of Kraków*:

PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA (przewodniczący / President) (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / Muzeum Historyczne Miasta Krakowa)

DR ANTONI BARTOSZ (Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie)

PROF. DR HAB. JACEK CHROBACZYŃSKI (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)

DR PÉTER FARBAKY (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry)

DR HAB. JACEK GAUDECKI (Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie)

DR HAB. JACEK GÓRSKI (Muzeum Archeologiczne w Krakowie)

PROF. DR HAB. DARIUSZ KOSIŃSKI (Uniwersytet Jagielloński)

PROF. DR HAB. PIOTR KRASNY (Uniwersytet Jagielloński)

DR HAB. ANNA NIEDŹWIEDŹ (Uniwersytet Jagielloński)

PROF. DR HAB. JACEK PURCHLA (Uniwersytet Jagielloński / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

DR VOLKER RODEKAMP (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, Niemcy)

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Editorial Board of the Historical Museum of the City of Kraków:

MICHAŁ NIEZABITOWSKI (przewodniczący / President)

MARCIN BARAN

ANNA BIEDRZYCKA

ELŻBIETA FIRLET

EWA GACZOŁ

DR PIOTR HAPANOWICZ

PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA

WACŁAW PASSOWICZ

JACEK SALWIŃSKI

JOANNA STRZYŻEWSKA

DR ANDRZEJ SZOKA

MARIA ZIENTARA

Redaktor naczelny / Editor-in-chief:

MICHAŁ NIEZABITOWSKI

Konkursy na rzeźbę plenerową dla Nowej Huty w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku

Informacje o autorce: historyk sztuki, firma prywatna, <http://orcid.org/0000-0002-3898-8988>

Information about the author: art historian, private enterprise, <http://orcid.org/0000-0002-3898-8988>

Abstrakt: Początek lat sześćdziesiątych XX wieku wraz z dynamicznymi przemianami form rzeźbiarskich przyniósł ze sobą również popularność plenerów. Organizowano je głównie z inicjatywy przedstawicieli środowisk awangardowych oraz miejscowych urzędów, instytucji czy zakładów przemysłowych. Podstawą takich spotkań twórczych była współpraca artystów z jednostkami administracyjnymi. Wyjście poza ograniczoną czterema ścianami pracownię stawało się nie tylko okazją do popularyzowania sztuki najnowszej, lecz również oferowało artystom nowe przestrzenie, dawało możliwość wykorzystania innych niż dotychczas materiałów i technologii. Dużą rolę w tym względzie odegrała nowa forma mecenatu – zakłady przemysłowe udostępniały twórcom żelazo, beton, kamień oraz pomoc w transporcie i montowaniu często monumentalnych dzieł, co umożliwiło artystom wprowadzenie do swojej twórczości nowatorskich elementów. Popularne stały się plenery rzeźbiarskie, podczas których artyści korzystali z terenów udostępnionych przez miasto, spółdzielnię mieszkaniową czy zakład przemysłowy. Powszechna stała się również praktyka organizowania, najczęściej z inicjatywy zarządców osiedli i miast oraz Związku Polskich Artystów Plastyków (ZPAP), konkursów na rzeźby plenerowe. Dążono do zwiększenia atrakcyjności przestrzeni miejskiej, szczególnie pod względem estetycznym.

W Nowej Hucie, podobnie jak w wielu innych polskich miastach, podjęto próbę wprowadzenia rzeźby na tereny nowo powstających osiedli i parków. Służyć temu miały licznie organizowane konkursy oraz plenery. Także i tu oprócz funkcji zarządcy spółdzielni mieszkaniowa pełniła funkcję mecenasa oraz propagatora sztuki. Powstałe w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku rzeźby, umiejscowione w przestrzeni dzielnicy, są odbiciem współpracy, jaka zawiązywała się pomiędzy instytucjami mecenasami a stowarzyszeniami twórców, m.in. Okręgiem Krakowskim ZPAP.

Kluczowe znaczenie dla rozwoju kultury i promowania sztuki na terenie rozwijającej się i powiększającej o kolejne osiedla Nowej Huty miały Huta im. Lenina (która w tej dziedzinie współpracowała z ZPAP) oraz Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik. Spółdzielnia pręźnie rozwijała ideę mecenatu, podejmując współpracę m.in. ze Stowarzyszeniem Twórczym Grupa Nowa Huta. 14 października 1974 roku zawarto porozumienie pomiędzy Hutnikiem a Zarządem Okręgu Krakowskiego ZPAP. Było ono zwieńczeniem wcześniejszej współpracy obu instytucji, a jednocześnie stało się podstawą do przedsięwzięcia nowych inicjatyw. Zaangażowane we wzbogacanie dzielnicy o nowe rzeźby były również m.in. Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Krakowie Nowej Hucie czy Komitet Organizacyjny Obchodów XX-lecia Nowej Huty. W wyniku tej działalności powstały, istniejące w większości do dzisiaj, rzeźby umieszczone m.in. na osiedlach Kolorowym, Piastów, Willowym, Tysiąclecia, Bohaterów Września, Kazimierzowskim oraz Przy Arce, a także nad Zalewem Nowohuckim i w parku Ratuszowym. Ich autorami byli profesorowie krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych: Wiesław Bielak, Antoni Hajdecki, Wincenty Kućma, a także Marian Kruczek, Waleria Bukowiecka, Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska oraz Stanisław Małek.

Nowa Huta Plein-Air Sculpture Competitions in the 1960s and 1970s

Abstract: Alongside the dynamic evolution of sculptural forms, the early 1960s gave rise to a popularity of plein-air artistic events. The initiative was mostly with the representatives of avant-garde circles as well as local government offices, institutions, or industrial establishments. Such creative get-togethers were founded on collaboration between artists and administrative departments. An egress beyond the limits of four-walled studios was more than just an opportunity to popularize contemporary art; it offered artists new spaces and a chance to make use of different materials and technologies than before. There emerged a new form of patronage that played a significant role in that regard: industrial plants provided the artists with iron, concrete, stone, and assistance when it came to the transport and

installation of their often monumental productions, enabling sculptors to employ innovative elements in their work. Plein-air sculpting workshops gained in popularity, attracting artists to outdoor areas made available by the municipality, a housing cooperative, or a plant. It also became common to hold plein-air sculpture competitions – initiatives usually put forward by housing estate or town administrators, and by the Association of Polish Artists and Designers (Związek Polskich Artystów Plastyków, ZPAP). The aim was to enhance the appeal of urban space, especially in terms of its esthetic qualities.

Similarly to a large number of other towns across Poland, Nowa Huta saw attempts at introducing sculpture to newly built housing estates and parks. Such was the purpose of the numerous competitions and plein-air workshops. The function of the local housing cooperatives was also that of not only an administrator, but also a patron and advocate of the arts. The sculptures created in the 1960s and 1970s and introduced into the space of the district have been the tokens of the collaboration that would commence between the patron institutions and artist associations, including the Kraków Section of the ZPAP.

The institutions of primary importance for the spreading of culture and the promotion of the arts in the developing Nowa Huta with its successive new housing estates were the Lenin Steelworks (which cooperated with the ZPAP in that sphere) and the “Steelworker” Housing Cooperative (Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik). The cooperative dynamically pursued the idea of patronage, engaging in collaboration with, among other entities, the Nowa Huta Group Artistic Society (Stowarzyszenie Twórcze Grupa Nowa Huta). On 14 October 1974, an agreement was concluded between the Cooperative and the Board of the Kraków Section of the ZPAP. The agreement crowned the theretofore collaboration between the two institutions and, at the same time, underlay further new initiatives. Other bodies engaged in the furnishing of the district with new sculptures included the Executive Committee of the District National Council in Kraków Nowa Huta (Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Krakowie Nowej Hucie) or the Committee Organizing the Celebration of the 20th Anniversary of Nowa Huta (Komitet Organizacyjny Obchodów XX-lecia Nowej Huty).

Those endeavors yielded sculptures that have mostly survived to this day in the housing estates of Kolorowe (lit. the colourful estate), Piastów (named after the Piast dynasty of the rulers of Poland), Willowe (lit. the villa estate), Tysiąclecia (lit. the millennium estate), Bohaterów Września (lit. the September heroes estate), Kazimierzowskie, and Przy Arce (lit. the estate next to the Ark Church), as well as on the Zalew Nowohucki artificial lake and in the Ratuszowy Park. The artists who created them were professors at the Academy of the Fine Arts in Kraków: Wiesław Bielak, Antoni Hajdecki, Wincenty Kućma, as well as Marian Kruczek, Waleria Bukowiecka, Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska and Stanisław Małek.

Słowa kluczowe: rzeźba plenerowa, konkurs na rzeźbę plenerową, rzeźba polska lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, Kraków, Nowa Huta, Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik, Okręg Krakowski Związku Polskich Artystów Plastyków, Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Krakowie Nowej Hucie

Keywords: plein-air sculpture, plein-air sculpture competition, Polish sculpture in the 1960s and 1970s, Kraków, Nowa Huta, “Steelworker” Housing Cooperative, Kraków Section of the Association of Polish Artists and Designers, Executive Committee of the District National Council in Kraków Nowa Huta

Jednym z założeń planowania zespołów miejskich w okresie PRL-u była synteza sztuk plastycznych w przestrzeni miejskiej¹. Przejawiała się ona zwłaszcza we włączaniu artystów malarzy i rzeźbiarzy w kreowanie środowiska miejskiego. Plastycy projektowali małe formy architektoniczne oraz dzieła rzeźbiarskie umieszczane na terenie osiedli mieszkaniowych, na skwerach i w parkach. Współpracowali z architektami, dążąc do wspólnego kształtowania środowiska człowieka oraz nadania mu wartości estetycznych. Była to częsta praktyka w miastach krajów socjalistycznych – w chwili projektowania starano się brać często pod uwagę spójność trzech czynników: materialnych, duchowych i estetycznych, kreujących otoczenie².

Początek lat sześćdziesiątych XX wieku wraz z dynamicznymi przemianami form rzeźbiarskich przyniósł ze sobą również popularność plenerów. Inicjatorami byli głównie przedstawiciele środowisk awangardowych wraz z miejscowymi urzędami, instytucjami oraz zakładami przemysłowymi. Podstawą takich spotkań twórczych była współpraca pomiędzy kręgiem artystów a jednostkami administracyjnymi, a także czerpanie przez obie strony obopólnych korzyści³. Bezpośredni kontakt artystów z lokalnym społeczeństwem miał walor edukacyjny i stawał się okazją do popularyzowania sztuki najnowszej⁴. Podczas plenerów poszukiwano nowych, często nowatorskich rozwiązań artystycznych. Wyjście w teren, poza ograniczającą przestrzeń pracownię, miało także związek z ogólnym rozwojem gospodarczym i technologicznym w Polsce. Chęć wykorzystania nowych materiałów i technologii wymagała znalezienia nowych przestrzeni, które umożliwiłyby te eksperymentalne działania. Dużą rolę w tym względzie odegrała nowa forma mecenatu. Wsparcie zakładów przemysłowych, udostępniających twórcom żelazo, beton, kamień oraz pomoc techniczną

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej „»Zdobytą przestrzeń?«. Rzeźba plenerowa w Nowej Hucie”, napisanej przez autorkę pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Biernackiej, prof. UPJPII, w Instytucie Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w 2015 r., dostępna w Archiwum Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

² Goldzamt Edmund, Szwidkowski Oleg: *Kultura urbanistyczna krajów socjalistycznych. Doświadczenia europejskie*. Przekł. z ros. Edmund Goldzamt, Halina Gurjanowa, Krzysztof Sotkiewicz. Warszawa–Moskwa 1987, s. 388–390.

³ Bogucki Janusz: *Sztuka Polski Ludowej*. Warszawa 1983, s. 165–166.

⁴ Grabowski Lech: *Plenery rzeźbiarskie*. „Przegląd Artystyczny” 1971, nr 4, s. 26.

przy transporcie i montowaniu często monumentalnych dzieł, umożliwiło artystom tworzenie prac nowatorskich, nieograniczonych przestrzenią pracowni czy właściwościami materiału, w którym tworzyli. Popularne stały się plenery rzeźbiarskie, podczas których artyści korzystali z terenów udostępnionych przez miasto, spółdzielnię czy zakład przemysłowy.

W Nowej Hucie, podobnie jak w wielu innych polskich miastach, podjęto próbę wprowadzenia w przestrzeń dzielnicy rzeźby plenerowej. Istniejące w dużej mierze do dnia dzisiejszego rzeźby⁵, powstałe w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, są odbiciem współpracy, jaka zawiązywała się przede wszystkim pomiędzy instytucjami mecenasami a stowarzyszeniami twórców.

Już na przełomie lat 1964 i 1965 zorganizowany został konkurs oraz pokonkursowa wystawa rzeźb przeznaczonych do parków i na place Krakowa oraz Nowej Huty. Wystawa odbyła się w holu Prezydium Rady Narodowej Miasta Krakowa (dzisiejszy magistrat przy placu Wszystkich Świętych 3–4) i obejmowała prace 22 artystów⁶. Wśród nagrodzonych rzeźbiarzy znaleźli się Józef Marek (I i II nagroda), Antoni Hajdecki (II nagroda), a także Wincenty Kućma (trzy III nagrody). Ponadto wyróżnione zostały prace Bronisława Chromego, Bogusława Gabrysia, ponownie Wincentego Kućmy oraz Józefa Marka⁷.

W latach siedemdziesiątych jednym z inicjatorów przedsięwzięć kulturalnych była Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik⁸, która oprócz funkcji zarządcy odgrywała rolę mecenasa, podejmując wspólne działania m.in. ze Stowarzyszeniem Twórczym Grupa Nowa Huta. Oficjalną współpracę rozpoczęto 18 grudnia 1973 roku od podpisania porozumienia dotyczącego działalności na rzecz popularyzowania sztuki⁹, głównie przez organizację wystaw. Oprócz tego spółdzielnia zakupiła od stowarzyszenia reprodukcje kilku obrazów (autorstwa Ireny Dembowskiej, Romana Banaszewskiego oraz Janusza Trzebiatowskiego). Artyści natomiast zaprojektowali dla spółdzielni

plenerową galerię plakatu w formie zadaszonego przystanku autobusowego, który stanął przy rondzie Kocmyrzowskim. W ramach współpracy powstała czarno-biała mozaika autorstwa Janusza Trzebiatowskiego, umieszczona na ścianie jednego z pawilonów handlowych w Mistrzejowicach¹⁰. Ponadto członkowie Grupy Nowa Huta mieli mieć wpływ na estetykę powstających osiedli¹¹. Promowanie wśród nowohucian sztuki współczesnej odbywało się również przez publikację katalogów przeznaczonych dla mieszkańców oraz rozpowszechnianie w świetlicach, pomieszczeniach klubów, a także na klatkach schodowych reprodukcji prac nowohuckich artystów¹². Planowano wyposażać w takie reprodukcje nowych lokatorów licznie oddawanych mieszkań¹³. W 1973 roku na zlecenie spółdzielni projekty rzeźb przeznaczonych dla osiedli jej podlegających tworzyli m.in. Antoni Hajdecki, Bronisław Chromy, Marian Kruczek, a także A. Chodakowski¹⁴.

Inną, znaczącą współpracą, jaką podjęła Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik, było porozumienie z Zarządem Okręgu Krakowskiego Związku Polskich Artystów Plastyków (ZPAP)¹⁵. Podpisany 14 października 1974 roku przez dyrektora spółdzielni, Lecha Kmietowicza, oraz prezesa zarządu Okręgu Krakowskiego ZPAP, Antoniego Hajdeckiego, dokument na tle innych podjętych działań w największym stopniu wpłynął na powstanie nowych rzeźb plenerowych dla dzielnicy. Porozumienie stało się także zwieńczeniem wcześniejszej współpracy obu instytucji. W dokumencie tym wskazano wzajemne zobowiązania dotyczące dalszych działań na rzecz poprawiania estetyki nowohuckich osiedli, których podjęły się obie strony. Jak zaznaczono, współpraca miała na celu „stworzenie maksymalnie dogodnych warunków do rozwoju socjalistycznej kultury i rozwijanie idei mecenatu nad twórczością artystów. Współpraca (...) służyć winna zapewnieniu wszechstronnego rozwoju Nowej Huty i społeczno-wychowawczej działalności w spółdzielczych osiedlach”¹⁶. Wśród poszczególnych zadań, do realizowania których zobowiązała się każda

⁵ Nowohuckie rzeźby stanowią wyjątkowo zróżnicowany zespół zarówno pod względem formalnym, jak i jakościowym. Z tego względu omówienie ich wymaga szerszego, osobnego opracowania. Temat rzeźb, ich historii, stylistyki oraz zestawienie z innymi polskimi realizacjami tego okresu został poruszony w pracy magisterskiej autorki, zob. przyp. 1.

⁶ *Kronika za okres od 15 grudnia 1964 do 15 lutego 1965*. „Przegląd Artystyczny” 1965, nr 1, s. 57.

⁷ *Ibidem*, s. 59.

⁸ Warto zaznaczyć, że chociaż znaczna część nowohuckich rzeźb powstała właśnie w wyniku działalności Spółdzielni Mieszkaniowej Hutnik, to niektóre realizacje były związane z zamówieniami innych instytucji, np. Dzielnicowego Zarządu Budownictwa Miejskiego, Dzielnicowej Rady Narodowej (w ramach funduszy ze Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy, jak np. rzeźby w parku Dziecięcym na os. Kolorowym. Funduszem tym dysponował na terenie Nowej Huty Franciszek Daniel, sekretarz Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej. Zob. Siatkowska Anna: *Życie kulturalne Nowej Huty w latach 1949–1980*. Kraków 1997, s. 11). Czasami rzeźby powstawały także w czynie społecznym, z inicjatywy samych artystów.

⁹ (R): *Współczesna sztuka w naszych osiedlach*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 51–52, s. 15.

¹⁰ Siatkowska Anna: *Życie kulturalne...*, s. 14.

¹¹ ((R): *Współczesna sztuka...*, s. 15.

¹² *Mecenat Sp. Mieszkaniowej „Hutnik” nad sztuką*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 37, s. 1.

¹³ *Nowa Huta. Piętnaście lat Spółdzielni Mieszkaniowej*. Red. Ludwik Mikrut. Kraków 1973, s. nlb.

¹⁴ Nazwisko Chodakowskiego wymieniane jest w artykule *Mecenat Sp. Mieszkaniowej „Hutnik”...*, s. 1. Nie udało mi się odnaleźć informacji na temat tego artysty, nie jest więc znana pełna wersja jego imienia ani jego dalsza działalność artystyczna na terenie Nowej Huty.

¹⁵ Wydarzenie to zostało szeroko opisane przez krakowską prasę. W artykułach m.in. w „Głosie Nowej Huty” oraz „Dzienniku Polskim” podkreślano szczególnie jeden z aspektów porozumienia – budowę większej liczby pracowni plastycznych w Nowej Hucie. Zob. Rosiek Henryka: *Porozumienie pomiędzy SM „Hutnik” a plastykami*. „Głos Nowej Huty” 1974, nr 38, s. 7; (nz): *Wkrótce 36 dodatkowych pracowni plastycznych w Nowej Hucie*. „Dziennik Polski” 1974, nr 218, z 15–16 września, s. 8.

¹⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Związek Polskich Artystów Plastyków Zarząd Okręgu w Krakowie, Porozumienie o współpracy między ZO ZPAP w Krakowie a Spółdzielnią Mieszkaniową „Hutnik”, sygn. 29/1334/275, s. nlb.

Ryc. 1. Wiesław Bielak, *Mater (Macierzyństwo)*, czas powstania niezany, wapień pińczowski, os. Piastów w Nowej Hucie, fot. Kinga Tarasek, 2015

Ryc. 2. Rzeźba *Mater (Macierzyństwo)*, prawdopodobnie lata siedemdziesiąte XX w.; w zbiorach Wiesława Bielaka

Ryc. 3. Rzeźba *Mater (Macierzyństwo)* w trakcie renowacji w 2017 r., fot. Kinga Tarasek, 2017

ze stron, znalazły się punkty mówiące o wprowadzaniu dzieł sztuki w przestrzeń osiedli i parków. Obok postulatów dotyczących uwzględnienia pracowni artystycznych w planach projektowych nowo powstających osiedli, utworzenia salonu ekspozycyjnego oferującego sprzedaż dzieł sztuki mieszkańcom oraz współpracy ze Stowarzyszeniem Twórczym Grupa Nowa Huta, spółdzielnia zobowiązała się do „przestrzegania zasady opracowania i realizacji projektów rozwiązań plastycznych dla nowo budowanych osiedli”¹⁷. Przede wszystkim jej zarząd zadeklarował chęć umieszczania na każdym nowym osiedlu jednej lub dwóch rzeźb plenerowych, które zostałyby wybrane w drodze konkursu. W tym samym dokumencie swoje zaangażowanie oraz fachową pomoc w przeprowadzaniu konkursów zapewnił ZPAP. Odnaleźć można także zapis, że ZPAP zobowiązuje się do „udostępniania istniejących rozwiązań plastycznych w zakresie małej architektury i urządzeń zabawowych”¹⁸, opracowanych przez studentów Akademii Sztuk Pięknych. Miał również sprawować patronat nad projektami plastycznymi budowanych osiedli¹⁹.

Efektom zawartego porozumienia był ogłoszony kilka dni później konkurs na rzeźbę plenerową przeznaczoną dla osiedli

mistrzejowickich. Organizatorem była spółdzielnia Hutnik, do konkursu przystąpić mogli członkowie Okręgu Krakowskiego ZPAP. Informacja o konkursie została zamieszczona na łamach nowohuckiego dziennika „Głos Nowej Huty”. Wymagania konkursowe obejmowały złożenie projektu rzeźby wykonanego w skali 1:10 w dowolnej technice, formie oraz materiale. Do projektów należało dołączyć dokładny opis techniczny rzeźby i opis materiału, z którego miała być wykonana jej ostateczna wersja. Ponadto powinna być się znaleźć wzmianka o sposobie realizacji obiektu. Prace należało składać do 30 listopada 1974 roku w Zarządzie Okręgu Krakowskiego ZPAP. Na podstawie złożonych projektów miano wyłonić zwycięskie rzeźby²⁰. Wyniki konkursu pojawiły się na łamach tego samego dziennika w numerze 4. ze stycznia 1975 roku. Spośród nadesłanych 29 prac jury konkursowe pod przewodnictwem Antoniego Hajdeckiego wybrało siedem najlepszych projektów. Miały one zostać zrealizowane i umieszczone w przestrzeni osiedla Mistrzejowice. Jako zwycięskie prace wymieniono *Ryby* Wojciecha Firka, *Hutnika* Janiny Jelińskiej-Papp, rzeźbę *Park* zaprojektowaną przez Jerzego Nowakowskiego, a także *Mater* oraz *99984* Wiesława Bielaka, *Ararat* Mariana Gołogórskiego i *Vita* Mariana Kruczka²¹. Ostatecznie tylko niektóre z wyróżnionych prac wykonano, m.in. rzeźbę *Mater (Macierzyństwo)*; ryc. 1–3), która do dziś znajduje się na osiedlu Piastów, w pobliżu ulicy Kruszwickiej. Podobne sytuacje zdarzały się także w przypadku innych konkursów. Prace wielu artystów, najczęściej z powodu braku funduszy, nie doczekały się umieszczenia ich na terenie dzielnicy²².

Ostatecznie w wyniku kilku lat działalności kulturalno-artystycznej Spółdzielni Hutnik w przestrzeni Nowej Huty umieszczono cztery rzeźby (łącznie ze wspomnianą *Mater*). 29 kwietnia 1974 roku na osiedlu Tysiąclecia pojawiły się *Zdobyta przestrzeń* Mariana Kruczka (ryc. 4, 5) oraz *Spirala kosmiczna* Antoniego Hajdeckiego (ryc. 6)²³. Czwartą kompozycją jest kolejna rzeźba Wiesława Bielaka, *Forma dynamiczna* (ryc. 7), umieszczona na osiedlu Bohaterów Września. Również ona

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ (R): *Konkurs na rzeźbę w plenerze*. „Głos Nowej Huty” 1974, nr 38, s. 2.

²¹ *Konkurs na rzeźbę plenerową – rozstrzygnięty*. „Głos Nowej Huty” 1975, nr 4, s. 7.

²² Rozmowy z artystami, których rzeźby nie zostały zrealizowane: Marianem Gołogórskim, Wojciechem Firkiem oraz Józefem Markiem, notatki w posiadaniu autorki.

²³ Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Zdobyta przestrzeń i Spirala kosmiczna”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 33, s. 6.

Ryc. 4. Marian Kruczek, *Zdobyta przestrzeń*, 1973, metal, złom, metalowe odpady, os. Tysiąclecia w Nowej Hucie, fot. Kinga Tarasek, 2015

Ryc. 5. Fragment rzeźby *Zdobyta przestrzeń* Mariana Kruczka, fot. Kinga Tarasek, 2015

Ryc. 6. Antoni Hajdecki, *Spirala kosmiczna*, 1974, metal, os. Tysiąclecia w Nowej Hucie, fot. Kinga Tarasek, 2015

Ryc. 7. Wiesław Bielak, *Forma dynamiczna*, czas powstania nieznany, beton, os. Bohaterów Września w Nowej Hucie, fot. Kinga Tarasek, 2015

została wyłoniona w drodze konkursu zorganizowanego przez Spółdzielnię²⁴.

Podsumowaniem zaangażowania Spółdzielni Mieszkaniowej Hutnik w rozwój kultury i sztuki na terenie Nowej Huty oraz dalszych planów z tym związanych może być wypowiedź dyrektora spółdzielni, Lecha Kmiotowicza, umieszczona na łamach „Głosu Nowej Huty”, w której zapewnia, że „myśli się o udziale artystów plastyków w projektowaniu osiedla, w fazie wstępnej rodzenia się planu urbanistyczno-architektonicznego. W tej chwili nasza współpraca opiera się na nieco odmiennej płaszczyźnie. Wciągamy ich do istniejących już osiedli. Rola plastyków sprowadza się więc do nadania budynkom odpowiedniej kolorystyki, do wprowadzenia w osiedle rzeźby plenerowej... Słowem, do współtworzenia tzw. małej architektury”²⁵.

Zaangażowane we wzbogacanie dzielnicy o nowe rzeźby były również inne instytucje. Jedną z nich było Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Krakowie Nowej Hucie. W 1963 roku, w chwili wznoszenia ostatnich bloków na osiedlach Kolorowym i Spółdzielczym, na ponad dwuhektarowym obszarze pomiędzy nimi rozpoczęła się budowa parku Dziecięcego. Organizatorem całego przedsięwzięcia był Wydział Oświaty PDRN. Na terenie parku postanowiono ustawić elementy dekoracyjne w formie małej architektury oraz rzeźb, których wykonanie powierzono dwóm krakowskim artystkom – Magdalenie Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej oraz Walerii Bukowieckiej. Rok później, w 1964, umieszczono tu *Syrenkę* (ryc. 8, 9) oraz *Flirt wodorostów z muszlą* (ryc. 10, 11) Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej, a także pozostałe elementy zespołu – siedem niezachowanych do dnia dzisiejszego rzeźb Bukowieckiej. Były to: *Matka i dzieci*, *Łabędź*, *Żyrafa*, *Miś*, *Kot*, *Cielak* oraz pozostająca bez tytułu „kompozycja fantastyczna”²⁶.

²⁴ Rozmowa z Wiesławem Bielakiem, 15 stycznia 2015 r., notatki w posiadaniu autorki.

²⁵ Rosiek Henryka: *Nasze osiedla w wizji plastyków*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 24, s. 2–3.

²⁶ ANK, Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Kraków-Nowa Huta, Wydział Oświaty, Czyny Społeczne, Budowa Parku Dziecięcego 1963–1965, Plan finansowy uporządkowania w czynnie społecznym Parku Dziecięcego / Nowa Huta osiedle D-1 D-2 / finansowanego przez S.F.O.S. i K, sygn. 29/703/942, s. nlb.

Ryc. 8. Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska, *Syrénka*, 1963, sztuczny kamień, os. Kolorowe w Nowej Hucie, 1963; autor fotografii nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-416/XIF

Ryc. 9. *Syrénka* na os. Kolorowym, fot. Kinga Tarasek, 2015

Ryc. 10. Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska, *Flirt wodorostów z muszlą*, 1963, beton, płytki ceramiczne, szklwione, os. Kolorowe w Nowej Hucie, fot. Kinga Tarasek, 2015

Ryc. 11. *Flirt wodorostów z muszlą* w trakcie renowacji w 2017 r., fot. Kinga Tarasek, 2017

W 1971 roku Wydział Kultury Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Nowej Hucie wraz z Okręgiem Krakowskim ZPAP stał się inicjatorem wewnętrznego konkursu na rzeźby plenerowe dla Nowej Huty. Rzeźbiarze zaprezentowali 58 projektów, spośród których jury wybrało 12 najlepszych. Wyróżnionych zostało siedmiu artystów – Stefan Borzęcki, Wiesław Bielak, Bronisław Chromy, Win-

centy Kućma, Józef Marek, Jerzy Nowakowski, a także Paulin Wojtyna. Nagrodą miała być realizacja rzeźb. Wcześniej projekty zaprezentowano na trwającej do 25 września ekspozycji w Domu Plastyka przy ulicy Łobzowskiej 3. Zostały one wyeksponowane na tle zdjęć miejsc w Nowej Hucie, w których miały docelowo znaleźć się ich pełnowymiarowe odpowiedniki. W „Echu Krakowa” zamieszczono opisy wybranych rzeźb – w przestrzeni dzielnicy planowa-

Ryc. 12. Wiesław Bielak, *Akwarium*, 1974, wapień pińczowski, park Ratuszowy w Nowej Hucie, fot. Kinga Tarasek, 2015

no umieścić „sugestywny »pomnik rąk«, statwę człowieka, rozwartego jak łupina orzecha, uchwycony w ruchu »finisz« (kolarski), czy monumentalne dwie półkule o 5-metrowej wysokości, pod którymi przechodzić będzie chodnik”²⁷. Wydział Kultury Prezydium zlecił również wykonanie rzeźby z przeznaczeniem postawienia jej przed wejściem do jednego z nowohuckich przedszkoli. Jej wykonaniem zajął się Wiesław Bielak, powstała przed rokiem 1980²⁸. Autorstwa Bielaka jest także *Akwarium* (1975; ryc. 12, 13) – umieszczona w parku Ratuszowym kompozycja, ufundowana przez Dzielnicowy Zarząd Budownictwa Miejskiego²⁹.

Inną formę mecenatu przyjęła w 1978 roku Huta im. Lenina, która zaangażowała się w pomoc Stanisławowi Małkowi, autorowi rzeźby *Wzlot* (ryc. 14, 15), umieszczonej w pobliżu Zalewu Nowohuckiego. Małek zaprojektował i wykonał *Wzlot* w czynie społecznym, przy dużym wsparciu Walcowni Drobnej i Drotu Huty im. Lenina. Pomoc ta była niezbędna ze względu na znaczące wymiary rzeźby³⁰. Huta udostępniła również piaskarkę śrutową, przy użyciu której wypiąskowano kompozycję³¹. Połączenie poszczególnych elementów przez zesparanie ich ze sobą odbyło się w hucie, z materiałów w niej dostępnych. Było to prawdopodobnie pierwsze tego typu przedsięwzięcie ze strony kombinatu, który wcześniej angażował się w rozwój kultury i sztuki dzielnicy wyłącznie przez fundowanie artystom stypendiów czy organizację wystaw i plenerów³². Ponadto kilka lat przed powstaniem rzeźby Małka najprawdopodobniej udostępniono tereny huty artystom biorącym udział w sympozjum rzeźbiarskim. Wśród archiwalnej korespondencji krakowskiego

Ryc. 13. *Akwarium*, lata siedemdziesiąte XX w.; w zbiorach Wiesława Bielaka

ZPAP na temat organizacji konkursów oraz plenerów odnaleźć można dwa dokumenty dotyczące mających odbyć się na terenie Nowej Huty dwóch sympozjów³³. Przymyślnie w obu przypadkach chodziło o to samo wydarzenie, planowane jednak dwukrotnie w różnych terminach. Organizatorami wydarzenia miały być Sekcja Rzeźby Zarządu Okręgu

²⁷ (n): *Zanim je zobaczymy w nowohuckim plenerze*. „Echo Krakowa” 1971, nr 223, z 23 września, s. 5.

²⁸ Rozmowa z Wiesławem Bielakiem, 15 stycznia 2015 r., notatki w posiadaniu autorki.

²⁹ (OKT.): [notatka o *Akwarium* Wiesława Bielaka]. „Głos Nowej Huty” 1975, nr 44, s. 7.

³⁰ Gil Mieczysław: *Stal w ręku rzeźbiarza*. „Głos Nowej Huty” 1977, nr 22, s. 1–2.

³¹ Rogozik Marzena: *Nie dłutem, a rękami hutników stworzył kultowe dziś „Piszczalki”*. „Dziennik Polski” [online]. 15 lipca 2017 [dostęp 25 września 2017]. Dostępny w Internecie: <http://www.dziennikpolski24.pl/region/a/nie-dludem-a-rekami-hutnikow-stworzyl-kultowe-dzis-piszczalki-zdjecia,12271163/>.

³² Gil Mieczysław: *Stal w ręku...*, s. 1–2.

³³ ANK, Związek Polskich Artystów Plastyków Zarząd Okręgu w Krakowie, Korespondencja w sprawie organizacji konkursów, plenerów i wystaw, Plener – sympozjum rzeźbiarskie „Rzeźba dla Nowej Huty w XX-lecie jej powstania”, sygn. 29/1334/602, s. nlb; Korespondencja w sprawie organizacji konkursów, plenerów i wystaw, Plener – Sympozjum rzeźbiarskie „Rzeźba dla Nowej Huty i HiL w 20-lecie jej powstania”, sygn. 29/1334/602, s. nlb.

Ryc. 14. Stanisław Małek, *Wzlot*, 1977, metal malowany, spawany, teren nad Zalewem Nowohuckim, fot. Kinga Tarasek, 2015

Krakowskiego ZPAP, Komitet Obchodów XX-lecia Nowej Huty (w jednym z dokumentów z dopiskiem „i Huty im. Lenina”), a także redakcja „Dziennika Polskiego”. Plener oraz sympozjum zatytułowane *Rzeźba dla Nowej Huty (i HiL) w XX-lecie jej powstania* miały na celu „związanie w sposób trwały monumentu rzeźbiarskiego z życiem współcześnie powstałego, pierwszego socjalistycznego miasta w Polsce (i Kombinat HIL)”. Jak już wspomniano, artystom miały zostać udostępnione tereny zakładów przemysłowych Huty im. Lenina, a także specjalnie przygotowane na ten cel miejsca w przestrzeni dzielnicy. Mogli tworzyć również we własnych pracowniach. Wykonane rzeźby miały poddać ocenie konkursowej, będącej podsumowaniem całej akcji. W pierwszym z dokumentów jako planowany termin wydarzenia podano okres od listopada 1969 do listopada 1970 roku, natomiast w drugim – od 15 maja do 15 lipca 1971 roku.

Z okazji obchodów rocznicowych w 1969 roku zorganizowany został jeszcze jeden konkurs jubileuszowy. Inicjatorem wydarzenia był Komitet Organizacyjny Obchodów XX-lecia Nowej Huty wraz z Zarządem Okręgu Krakow-

Ryc. 15. *Wzlot* po renowacji w 2017 r., fot. Kinga Tarasek, 2017

skiego ZPAP. Do rozstrzygnięcia konkursu doszło w czerwcu 1969 roku. Wyróżnieni przez jury artyści otrzymali w nagrodę po 4 tysiące zł, natomiast pozostali uczestnicy po 2 tysiące zł oraz możliwość uczestnictwa w trwającej do 23 czerwca wystawie pokonkursowej przy Alei Róż. Autorami zwycięskich prac byli Stanisław Płęskowski (rzeźba *Bukiet*), Tadeusz Maszloch (*Grupa figuralna*), Antoni Hajdecki (*Kompozycja*), Krystyna Czerwińska (*Ptaki*)³⁴.

Warto zwrócić także uwagę na liczne wystawy plenerowe. Oprócz już wymienionych odnaleźć można także szczątkowe informacje o ekspozycjach rzeźb zorganizowanych w latach 1968 i 1970. Zachowała się dokumentacja fotograficzna jednego z takich wydarzeń. Utrwalona na fotografiach wystawa odbyła się w latach sześćdziesiątych XX wieku. Rzeźby na czas wystawy zostały umieszczone na terenie parku Ratuszowego (ryc. 16).

Działania podjęte przez Spółdzielnię Hutnik, Związek Polskich Artystów Plastyków oraz inne przywołane w tekście instytucje nie były w omawianym okresie odosobnione. W innych polskich miastach podobne inicjatywy podejmowali zarządcy osiedli i miast najczęściej wraz z władzami ZPAP³⁵. Dążono do zwiększenia atrakcyjności przestrzeni miejskiej pod względem estetycznym. Udało się to osiągnąć w znacznym stopniu w Nowej Hucie, gdzie efektem współpracy, która zawiązała się pomiędzy nowohuckimi instytucjami, jest zachowany w dużej mierze do dnia dzisiejszego zespół rzeźbiarski, którego poszczególne elementy rozmieszczone są m.in. na osiedlach Kolorowym, Piastów, Willowym, Tysiąclecia, Bohaterów

³⁴ (aż): *Rzeźba plenerowa*. „Echo Krakowa” 1969, nr 135, z 11 czerwca, s. 5.

³⁵ Warto przypomnieć, że dzięki współpracy władz dzielnicy Zwierzyniec oraz Okręgu Krakowskiego ZPAP powstała galeria rzeźb w parku Krakowskim – drugi po Nowej Hucie tak duży zespół rzeźb plenerowych w Krakowie.

Ryc. 16. Instalacje rzeźbiarskie w parku Ratuszowym w Nowej Hucie, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-3514/N/1

Września, Kazimierzowskim oraz Przy Arce, a także nad Zalewem Nowohuckim i w parku Ratuszowym.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie

Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Nowa Huta w Krakowie, sygn. 29/703/942

Związek Polskich Artystów Plastyków, Zarząd Okręgu w Krakowie, Porozumienie o współpracy między ZO ZPAP w Krakowie a Spółdzielnią Mieszkaniową „Hutnik”, sygn. 29/1334/275; Korespondencja w sprawie organizacji konkursów, plenerów i wystaw, sygn. 29/1334/602

Opracowania

Bogucki Janusz: *Sztuka Polski Ludowej*. Warszawa 1983

Goldzamt Edmund, Szwidkowski Oleg: *Kultura urbanistyczna krajów socjalistycznych. Doświadczenia europejskie*. Przeł. z ros. Edmund Goldzamt, Halina Gurjanowa, Krzysztof Sotkiewicz. Warszawa–Moskwa 1987

Nowa Huta. Piętnaście lat Spółdzielni Mieszkaniowej. Red. Ludwik Mikrut. Kraków 1973

Siatkowska Anna: *Życie kulturalne Nowej Huty w latach 1949–1980*. Kraków 1997

Artykuły (układ chronologiczny)

Kronika za okres od 15 grudnia 1964 do 15 lutego 1965.

„Przegląd Artystyczny” 1965, nr 1, s. 57–60

(aż): *Rzeźba plenerowa*. „Echo Krakowa” 1969, nr 135, z 11 czerwca, s. 5

(n): *Zanim je zobaczymy w nowohuckim plenerze*. „Echo Krakowa” 1971, nr 223, z 23 września, s. 5

Grabowski Lech: *Plenery rzeźbiarskie*. „Przegląd Artystyczny” 1971, nr 4, s. 26–27

Rosiek Henryka: *Nasze osiedla w wizji plastyków*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 24, s. 2–3

Mecenat Sp. Mieszkaniowej „Hutnik” nad sztuką. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 37, s. 1

(R): *Współczesna sztuka w naszych osiedlach*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 51–52, s. 15

(R): *Konkurs na rzeźbę w plenerze*. „Głos Nowej Huty” 1974, nr 38, s. 2

Rosiek Henryka: *Porozumienie pomiędzy SM „Hutnik” a plastykami*. „Głos Nowej Huty” 1974, nr 38, s. 7

(nz): *Wkrótce 36 dodatkowych pracowni plastycznych w Nowej Hucie*. „Dziennik Polski” 1974, nr 218, z 15–16 września, s. 8

Konkurs na rzeźbę plenerową – rozstrzygnięty. „Głos Nowej Huty” 1975, nr 4, s. 7

(OKT.): [notatka o *Akwarium* Wiesława Bielaka]. „Głos Nowej Huty” 1975, nr 44, s. 7

Gil Mieczysław: *Stal w ręku rzeźbiarza*. „Głos Nowej Huty” 1977, nr 22, s. 1–2

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty. „Zdobytą przestrzeń i Spirala kosmiczna”*. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 33, s. 6

Rogozik Marzena: *Nie dłutem, a rękami hutników stworzył kultowe dziś „Piszczalki”*. „Dziennik Polski” [online]. 15 lipca 2017 [dostęp 25 września 2017]. Dostępny w Internecie: <http://www.dziennikpolski24.pl/region/a/nie-dlutem-a-reakami-hutnikow-stworzyl-kultowe-dzis-piszczalki-zdjecia,12271163/>